

[دومین همایش ملی روانشناسی مدرسه]

[اردبیل، دانشگاه محقق اردبیلی]

[دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی]

[۲۳ اردیبهشت ۹۵]

معیارهای ارزیابی محتوای درسی، مبتنی بر جهت‌گیری‌های روانشناختی اسناد تحولی در ابعاد

هیجانی و ارادی یادگیرنده

زهرا اشعری^۱، حسن مظاهری^۲

چکیده

تدوین محتوای درسی یکی از زیرمجموعه‌های فرایند برنامه‌ریزی درسی است که از مبانی جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و علمی ارتزاق می‌کند. لذا دست یافتن به معیارهای ارزیابی محتوا بر اساس هر یک از این مبانی، گامی در جهت بهبود کتب درسی است. در این راستا این مقاله، پژوهش را با طرح دو پرسش دنبال کرده است: ۱. جهت‌گیری‌های اصلی گزاره‌های روانشناختی اسناد تحولی در ابعاد هیجانی و ارادی یادگیرنده چیست؟ ۲. معیارهای روانشناختی ارزیابی محتوای درسی، در ابعاد هیجانی و ارادی یادگیرنده کدامند؟ روش این پژوهش، تحلیلی-استنتاجی بوده است. در بعد هیجانی، سه مورد و در بعد ارادی، دو مورد، جهت‌گیری اصلی بدست آمد. سپس در بعد هیجانی بیست و دو معیار و در بعد ارادی شامل سیزده معیار ارائه شد. معیارهای بدست آمده توسط متخصصان امر، اعتباربخشی شد. معیارهای بدست آمده، قابلیت ارزیابی کتب درسی را در رابطه با روانشناسی یادگیری و بر اساس مواضع اصلی اسناد تحولی رشد فراهم کرد.

کلید واژه‌ها: ارزیابی محتوا، اسناد تحولی، آموزش و پرورش، معیار روانشناختی

^۱ . دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسوول، ۰۹۱۲۲۴۵۴۰۲۹) za.ashari@gmail.com

^۲ . دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی mazaherih@hotmail.com

[دومین همایش ملی روانشناسی مدرسه]

[اردبیل، دانشگاه محقق اردبیلی]

[دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی]

[۲۳ اردیبهشت ۹۵]

مقدمه

وجود کتب درسی مناسب، اساسی ترین بخش فرایند برنامه‌ریزی درسی است. دانش‌آموزان در برخی از کشورها حدود ۶۰٪ وقت درس خواندن خود را صرف مطالعه کتابهای درسی می‌کنند و معلمان حدود ۹۰٪ زمان تدریس خود را بر اساس کتابهای درسی تنظیم می‌کنند (۸۳٪ تحقیقات مرتبط نشان می‌دهد که کتب درسی مهمترین نقش را در نتایج یادگیری دانش‌آموزان داشته‌اند (میک، ۱۳۹۳). دانش‌آموزان همواره دانش، نگرش و نظام ارزشی خود را از کتب درسی گرفته‌اند و این ارزشها هستند که راهنمای ما بسوی شادکامی یا ناکامی هستند. تالیف کتب درسی غالباً توسط گروه‌های آموزشی در دانش مربوطه انجام می‌گیرد و جنبه‌های روانشناختی یادگیرنده کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین رعایت معیارهای روانشناختی در تالیف کتب درسی، گام مهم و مغفولی در ارئه بینه این بخش از برنامه درسی است. در این زمینه اکرم ابراهیمی کافوری (۱۳۸۹) پژوهشی انجام داده است که در حوزه کتب دانشگاهی می‌باشد. در این پژوهش قصد داریم گامی در حوزه ارزیابی کتب درسی مدارس، در دو حیطه هیجانی و ارادی یادگیرنده برداریم. برای این هدف، اسناد تحولی آموزش و پرورش با طرح دو پرسش زیر، مورد بررسی قرار گرفت: ۱. محورها و جهت‌گیری‌های اصلی گزاره‌های روانشناختی اسناد تحولی در ابعاد هیجانی و ارادی یادگیرنده چیست؟ ۲. معیارهای روانشناختی ارزیابی محتوای درسی، در ابعاد هیجانی و ارادی یادگیرنده کدامند؟ منظور از بعد هیجانی، بعد احساسی-روانی یادگیرنده و بعد ارادی به قابلیت اختیار و انتخاب یادگیرنده اشاره دارد.

روش:

این پژوهش از نوع کاربردی است. با نظر به پرسش‌های پژوهش، به طور عمده از روش‌های تحلیلی و استنتاجی استفاده شد. در پاسخ به پرسش نخست، روش تحلیلی به کار رفت. در این پرسش، از طریق تحلیل مفاهیم مشترک میان گزاره‌های روانشناختی سند، در هریک از دو بعد مذکور، بر اساس مفاهیم مشترک موجود در گزاره‌ها، محورهای اصلی بدست آمد. در پاسخ به پرسش دوم، ابتدا از روش تحلیلی و سپس از روش استنتاجی بهره گرفتیم. بدین طریق که در نظریات مختلف روانشناختی، مطالبی که در تناقض با مبانی نظری سند نیستند، بدست آمد و سپس روش استنتاجی بدین صورت مورد استفاده قرار گرفت که دلالت‌های هریک از جهت‌گیری‌های اصلی روانشناختی برای پیشنهاد معیارهای روانشناختی ارزیابی محتوای درسی مورد استفاده قرار گرفت. برای اعتباربخشی، پرسشنامه‌ای شامل هریک از بندهای پژوهش تهیه و برای اظهار نظر به متخصصان داده شد. سپس پاسخ‌ها در تکمیل کار مورد استفاده قرار گرفت.

نتایج:

جهت‌گیری‌های اصلی اسناد تحولی در حیطه هیجانی-انگیزشی یادگیرنده:

در حیطه هیجانی-انگیزشی، اسناد تحولی شامل هفت گزاره به طور مستقیم می‌باشد که با تحلیل مفاهیم مشترک به سه جهت‌گیری زیر دست یافتیم:

[دومین همایش ملی روانشناسی مدرسه]

[اردبیل، دانشگاه محقق اردبیلی]

[دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی]

[۲۳ اردیبهشت ۹۵]

- برانگیختن درونی، ایجاد شوق و لذت یادگیری در یادگیرنده، برآوردن احساس نیاز، ایجاد تعهد شخصی به یادگیری و درگیر شدن یادگیرنده با محتوا، در رأس طراحی برنامه درسی و تدوین محتوا باید مدنظر قرار گیرد.
  - زمینه مساعد یادگیری، با در نظر داشتن شرایط کنونی یادگیرندگان مهیا شود.
  - یادگیری مطلوب، در گرو چرخش از نهادی آموزشی به نهادی مولد سرمایه انسانی است. لذا برنامه درسی و محتوای آموزشی لازم است در جهت کسب شایستگی یادگیرنده در تمام ساحات تربیتی از جمله رشد روانی-عاطفی تدوین شود. معیارهای هیجانی-انگیزشی ارزیابی محتوای درسی:
۱. در آغاز متن، از منابع انگیزشی همچون «برانگیختن حس کنجکاوی، چالش افکنی، تخیل ورزی» برای شروع جذاب استفاده شود.^۱
  ۲. محتوا به گونه‌ای انتخاب و ارائه شود که در ابتدا یادگیرنده نیاز به یادگیری آن را حس کند و طالب آن شود.
  ۳. قبل از تعریف مفاهیم جدید، آمادگی و شایستگی شناختی لازم در یادگیرنده ایجاد شود.
  ۴. پیش از ورود به بحث، اهمیت محتوا برای یادگیرنده روشن شود.
  ۵. تمرین‌ها و دلایلی ارائه شود که اهمیت و ارزش کاربردی محتوا و تکالیف را نشان دهد.
  ۶. فضای حاکم بر محتوا، با حال و هوای سنی دانش آموز متناسب و برای او ملموس باشد.
  ۷. توضیحات و مثال‌های به روز و غیر کلیشه‌ای ارائه شود.
  ۸. محتوا با به کارگیری روش‌های تدریس جذاب سازمان‌دهی شود.
  ۹. در هر درس، حتی الامکان بیش از یک مفهوم یا موضوع آموزش داده نشود.
  ۱۰. محتوای ارائه شده، عامل انگیزشی برای مطالعه منابع مرتبط با موضوع داشته باشد.
  ۱۱. محتوا با دوره روانی سن یادگیرنده متناسب باشد.^۲
  ۱۲. محتوا برای یادگیرنده درک‌پذیر باشد.
  ۱۳. در محتوا از جمله‌های کوتاه استفاده شود.
  ۱۴. متن‌هایی که دارای ساختارهای پیچیده هستند، برای محتوا انتخاب نشود.

^۱. کتاب درسی زمانی کارآمد است که یادگیرنده برای خواندن آن انگیزه داشته باشد. جهت ایجاد انگیزه درونی و شوق یادگیری در یادگیرنده لازم است محتوای درسی شریعی جذاب داشته باشد.

^۲. به طور مثال (مطابق نظریه اریکسون) در دوره دبستان، حس سازندگی را در وی تقویت کند و در دوره متوسطه به هویت‌یابی و پذیرش نقش‌های اجتماعی در او کمک کند.

[دومین همایش ملی روانشناسی مدرسه]

[اردبیل، دانشگاه محقق اردبیلی]

[دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی]

[۲۳ اردیبهشت ۹۵]

۱۵. در صورتی که واژه‌های ناآشنا، جزء مطالب آموزشی جدید نیست، از کاربرد آنها در متن خودداری شود. به عبارت دیگر در آموزش مطالب یا مفاهیم جدید، از واژه‌های آشنا در متن استفاده شود.
۱۶. یک واژه خاص - به جز واژه‌های جدید درس - زیاد تکرار نشود.
۱۷. مفاهیم جدید درس، در متن زیاد به کار رود.
۱۸. حتی الامکان از موضوعات و عبارات رغبت‌انگیز در متن و مثال‌ها استفاده شود. (مانند دوستی، حوادث، مشاغل، سطح بهینه‌ای از عبارات عاطفی و احساسی،...)
۱۹. جمله‌های شخصی، متن را جذاب‌تر می‌کند. مثلاً نقل قول مستقیم، بیش از نقل قول غیر مستقیم به کار رود. همچنین جمله‌هایی از نوع سوال و درخواست که یادگیرنده را مستقیم مورد خطاب قرار می‌دهد.
۲۰. متن عینی، جذاب‌تر از متن غیر عینی است. بنابراین سطح انتزاعی بودن متن، حتی در مقطع متوسطه، زیاد نباشد.
۲۱. اشاره به اشخاص معروف مانند دانشمندان یا حتی مردم عادی، متن را رغبت‌انگیزتر می‌کند.
۲۲. یادگیرندگان به کتاب پر حجم علاقه‌ای ندارند. لذا محتوای دروس از حجم حداقلی برخوردار باشد.
- جهت‌گیری‌های اصلی اسناد تحولی در بعد ارادی (انتخاب و عمل اختیاری) یادگیرنده:
- در حیطه ارادی، اسناد تحولی شامل ده گزاره به طور مستقیم می‌باشد که با تحلیل مفاهیم مشترک به دو جهت‌گیری زیر دست یافتیم:
- لازم است در فرایند یاددهی - یادگیری، زمینه آزادی و استقلال در عمل، انتخاب‌گری، تصمیم‌گیری، مسوولیت‌پذیری و التزام اختیاری یادگیرنده به امور، فراهم شود.
  - لازم است فرایند یاددهی - یادگیری، در یادگیرنده خودآگاهی، خودتنظیمی و خویش‌بانی را پرورش دهد تا از سازگاری یا برخورد منفعلانه با محیط، برخوردی خویش‌بانه و اصلاح‌گراانه داشته باشد.
- معیارهای ارادی (انتخاب و عمل اختیاری) ارزیابی محتوای درسی:
۱. پرورش مهارت‌ها به طور عام‌لانه، بدینگونه که یادگیرنده نسبت به نقش خود در فهم، پیش‌بینی پیامد عمل در یک موقعیت و کاربرد قصدمندانه و خودارزیابانه مهارت‌ها آشنا شود.
  ۲. فعالیت‌هایی برای تمرین عاملیت (انتخاب و انجام رفتار مسوولانه)، با توجه به جنبه‌گزینه‌ای و انتخاب‌گری عمل، قصدمندی، پیش‌اندیشی، خود واکنش‌سازی، خود تأملی ارائه شود.
  ۳. امکان تأثیرگذاری دانش‌آموز در محتوا، حداقل در فعالیت‌ها و خودارزیابی، وجود داشته باشد.
  ۴. محتوا و دستورالعمل‌های کتاب، منعطف تنظیم شود تا دانش‌آموز در برخی موارد قابلیت انتخاب داشته باشد.
  ۵. بخشی از محتوا توسط یادگیرنده و بر اساس نیازها و علایق وی تعیین شود.

[دومین همایش ملی روانشناسی مدرسه]

[اردبیل، دانشگاه محقق اردبیلی]

[دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی]

[۲۳ اردیبهشت ۹۵]

۶. محتوا دارای مولفه غیرتجویزی نیز باشد. (فرصت تصمیم‌گیری درباره بخشی از زمان اختصاص داده شده به هریک از مواد درسی توسط معلم و دانش‌آموزان را فراهم سازد).
۷. برای فراهم کردن تجربیات موفق و تقویت خودتنظیمی یادگیرنده، فعالیت‌های یادگیری با تجربیات ساده آغاز شود.
۸. راهنماهای مختصر خودارزیابی در پایان درس تولید و تنظیم شود.
۹. موضوعاتی در محتوا برای رشد استقلال‌یابی در یادگیرنده وجود داشته باشد. مانند: وقتی زندگی من از حالت تعادل خارج شود چه می‌کنم، چگونه نگرش من در برخی موضوعات تغییر کرده است.
۱۰. در دروسی مانند فارسی، علوم اجتماعی و نگارش، موضوعاتی ارائه شود که هم محتوای آموزشی را پوشش دهد و هم مهارت انتخاب‌گری دانش‌آموز را پرورش دهد. موضوعاتی مانند: چگونه نظر و دیدگاه من درباره یک موضوع تغییر کرد؟ از چه راه‌هایی نیازهای خود را برآورده می‌کنم؟ وقتی از حالت تعادل خارج می‌شوم چه می‌کنم؟
۱۱. در درس تاریخ انگیزه‌های زیربنایی حرکت‌ها و تصمیم‌های افراد در موقعیت‌های سرنوشت‌ساز واکاوی شود. دانش‌آموزان با بررسی یک تصمیم یا رفتار مهم یک شخصیت اجتماعی، نیازهای او را تحلیل کنند و بگویند کدام نیاز وی در آن تصمیم، قوی‌تر عمل کرده است.
۱۲. در درس علوم اجتماعی چالش‌های اجتماعی با مقایسه دیدگاه‌های مختلف اما خواسته‌های یکسان تحلیل شود و انتخاب‌گری صحیح به دانش‌آموزان آموزش داده شود.
۱۳. قصه‌هایی برای تفکر و تأمل انتخاب شود که کودک رفتارهای مناسب در یک موقعیت ویژه را با شناخت صحیح نسبت به انگیزه‌های آن رفتار بیاموزد. به گونه‌ای که در جهت غنای سرمایه کودک در مورد رفتار در موقعیت‌های مختلف و معیار صحت آن رفتارها مفید واقع شود.^۱

بحث و نتیجه‌گیری

اسناد تحولی آموزش و پرورش دارای دلالت‌هایی در زمینه ارزیابی محتوای درسی است. در این مقاله ابعاد هیجانی - انگیزشی و ارادی یادگیرنده مورد بررسی قرار گرفت. در بعد هیجانی - انگیزشی، این معیارها بر اساس جهت‌گیری‌های اصلی اسناد شامل: برانگیختن درونی یادگیرنده، زمینه مساعد یادگیری، کسب شایستگی یادگیرنده در تمام ساحات تربیتی از جمله رشد روانی-عاطفی استنتاج شد. در بعد ارادی، این معیارها بر اساس جهت‌گیری‌های اصلی اسناد شامل: آزادی و استقلال یادگیرنده در عمل،

^۱ زیرا عاملیت آدمی مستلزم انتخاب بین چند گزینه رفتاری است و روش الگوسازی همراه با تفکر، می‌تواند توانایی ارادی و انتخاب‌گری او در موقعیت‌های گوناگون بالا ببرد.

[دومین همایش ملی روانشناسی مدرسه]

[اردبیل، دانشگاه محقق اردبیلی]

[دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی]

[۲۳ اردیبهشت ۹۵]

انتخاب گری، تصمیم گیری، مسوولیت پذیری و التزام اختیاری یادگیرنده و نیز پرورش خودآگاهی، خودتنظیمی و خویشتنبانی در وی استنتاج شد.

منابع

- ابراهیم کافوری، اکرم (۱۳۸۹)، تدوین و اعتبارسنجی الگویی برای ارزشیابی کتاب های درسی بر اساس رویکرد روانشناسی یادگیری و تربیتی، اندیشه های نوین تربیتی، دانشگاه الزهرا (س)، دوره ۶، شماره ۴، صص ۶۱-۹۲
- باقری، خسرو (۱۳۸۹)، الگوی مطلوب آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران، تهران: مدرسه
- بیلر، رابرت (۱۳۸۹)، کاربرد روان شناسی در آموزش، جلد دوم، ترجمه پروین کدیور، تهران: نشر دانشگاهی
- پنتریچ، پال آر، شانک، دیل ایچ. (۱۳۹۰)، انگیزش در تعلیم و تربیت، نظریه ها، تحقیقات و کاربردها، ترجمه مهرناز شهرآرای، تهران: علم شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱)، برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران
- صاحبی، علی (۱۳۹۳)، تئوری انتخاب در مدرسه، تهران: سایه سخن
- میک، یان (۱۳۹۳)، پژوهش و نگارش کتاب درسی، ترجمه شهروز مرادزاده، رامین گلشانی، تهران: سمت
- شورای عالی آموزش و پرورش؛ شورای انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰)، مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران
- محسنی، نیک چهر (۱۳۸۳)، نظریه ها در روانشناسی رشد، تهران: پردیس
- مهر محمدی محمود (۱۳۹۲)، بازناندیشی فرایند یاددهی - یادگیری، تهران: مدرسه

Bandura, A. (۲۰۰۱). *Social cognitive theory: An agentic perspective*. Annual Review of Psychology, ۵۲, ۱-۲۶

Woolfolk, A. (۲۰۰۷), *Educational psychology*, Pearson